

Hvorfor velger ungdom bort videregående?

Eifred Markussen og Nina Sandberg

I det femårige prosjektet «Bortvalg og kompetanse» følger NIFU STEP 9756 ungdommer fra de gikk ut av tiende klasse våren 2002, til de forlater videregående opplæring. Prosjektet skal blant annet kartlegge omfanget på bortvalget, men enda viktigere; forsøke å finne ut *hvorfor noen ungdommer velger bort* den retten de har til tre års videregående opplæring.

Arbeidslivet stiller strenge krav til kompetanse, og den som ikke har fullført videregående, stiller svakest i kampen om arbeidsplassene. Det er derfor en offentlig erklært målsetting at færrest mulig skal slutte, og at så mange som mulig skal fullføre videregående opplæring med en formell kompetanse som enten kan omsettes på arbeidsmarkedet, eller være en inngangsbillett til høyere utdanning.

Prosjektet er igangsatt på initiativ fra de sju fylkeskommunene Østfold, Akershus, Oslo, Hedmark, Buskerud, Vestfold og Telemark. De ønsket å finne årsaker til det de vurderte som et bekymringsfullt høyt bortvalg. Målet er å identifisere områder hvor det kan settes inn tiltak for å redusere bortvalget. Om lag halvparten av alle tiendeklassinger fra 2002 i de sju fylkene deltar i prosjektet. Data samles inn kontinuerlig i form av årlige spørreskjema og halvårslige registerdata. Ungdom som slutter i videregående opplæring, blir studert som en del av evalueringen av Reform 94, men det er ikke tidligere gjennomført tilsvarende omfattende studier av bortvalg i norsk videregående opplæring.

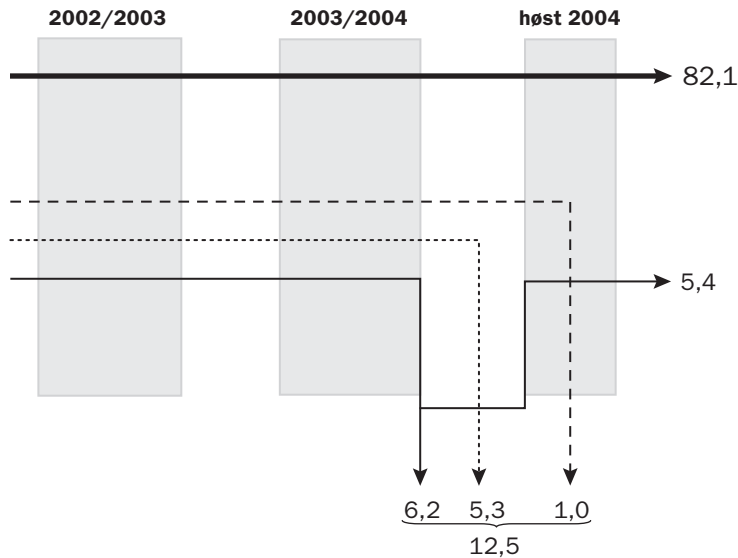
Prosjektet bruker det aktive begrepet *bortvalg* heller enn mer passive betegnelser som frafall eller drop-out. I prinsippet foretar ungdommene et *valg* i forbindelse med at de slutter i videregående. Det sentrale spørsmålet i prosjektet er hvilke forhold som påvirker eller styrer beslutningen om å slutte.

Nedenfor presenteres hovedfunn fra prosjektets tredje delrapport (Markussen og Sandberg 2005). Vi vil her kort presentere bortvalgsmønster og -omfang frem til midten av det tredje skoleåret, samt si noe kort om hvilke forhold knyttet til ungdommene som øker sannsynligheten for at de velger bort videregående opplæring.

Mange slutter, men mange finner veien tilbake igjen

Her rapporterer vi om situasjonen ved årsskiftet 2004–2005, etter at ungdommene hadde gått to og et halvt år i videregående opplæring.

Figur 1. Vandringer gjennom to og et halvt skoleår etter avsluttet tiendeklasse. Grunnskolekullet 2002. Sju Østlandsfylker. Prosent. N=9756.

Bortvalget frem til midt i tredje skoleår kan vises som i figur 1. De tre boksene illustrerer to hele og ett halvt skoleår i videregående, og vi ser følgende:

- 82 prosent av ungdommene hadde vært i videregående siden de begynte høsten 2002 (den heltrukne kraftige linjen øverst i figuren).
- 12 prosent sluttet i løpet av de to første skoleårene (den heltrukne tynne linjen nederst i figuren), hvorav 6 prosentpoeng fortsatt var utenfor midt i det tredje året, mens 5 prosentpoeng hadde returnert slik at de nå var innenfor videregående opplæring. Dette betyr at 47 prosent av de som sluttet i løpet av de to første årene, kom tilbake for å fortsette sin utdanning. Dette illustrerer en svært verdifull side ved norsk videregående opplæring: Muligheten til å stoppe opp, tenke seg om, ta et hvileår, for så å komme tilbake. Da vet de unge kanskje mer om hvilken utdanning de vil satse på, og motivasjonen er høyere. Denne muligheten sikrer at mange som ellers ville sluttet, nå faktisk fullfører videregående opplæring.

- 5 prosent sluttet mellom andre og tredje skoleår (den prikkede linjen). Nesten halvparten av disse hadde søkt en læreplass de ikke fikk. Slik kan mangel på læreplasser produsere sluttet sent i opplæringsløpet.
- Høsten 2004 var det enda en prosent av kullet som sluttet (den stiplede linjen i figuren).
- Til sammen har i alt 18 prosent, nesten hver femte ungdom, vært utenfor (summen av de som var utenfor midt i det tredje skoleåret (13 prosent) og de som har vært utenfor, men har returnert (5 prosent)).
- Midt i det tredje skoleåret var 13 prosent utenfor og 88 prosent (summen av de som hadde vært der hele tiden og de som hadde vært ute, men kommet tilbake) innenfor videregående opplæring.
- Normert progresjon i videregående opplæring innebærer at man tar grunnkurs det første, videregående kurs I (vkI) det andre og videregående kurs II (vkII) det tredje året, eller lære det tredje og fjerde året, og at man består alle fag. Vi finner at ikke alle som var innenfor videregående midt i tredje skoleår hadde normert progresjon. 9 prosent av kullet var på grunnkurs eller vkI og 13 prosent av kullet befant seg på vkII-nivå med stryk i et eller flere fag fra tidligere nivå. Når vi også vet at 13 prosent var utenfor, ser vi at den totale andelen som ikke hadde normert progresjon midt i det tredje året, var 35 prosent. Dette betyr at 65 prosent av kullet hadde normert progresjon, om lag 50 prosent på vei mot studiekompetanse og om lag 15 prosent på vei mot yrkeskompetanse.

Alarmerende høyt bortvalg på noen yrkesfaglige studieretninger

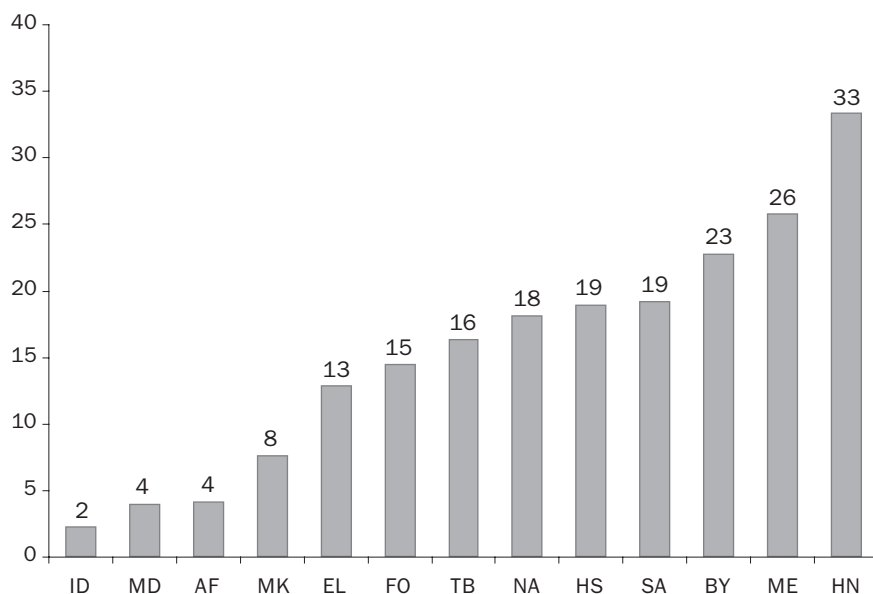
Det relative bortvalget er mye større på noen studieretninger enn andre (figur 2).

Hotell- og næringsmiddelfag hadde størst bortvalg. Her hadde hver tredje elev sluttet frem til midten av det tredje skoleåret. I noen fylker hadde over 40 prosent sluttet på denne studieretningen. Dette vurderer vi som et *alarmerende høyt bortvalg*. Også på flere andre yrkesfaglige studieretninger var det, som figur 2 viser, betydelige andeler som hadde valgt bort videregående. Selv elektrofag, som hadde relativt få sluttet sammenliknet med de andre yrkesfaglige studieretningene, hadde et bortvalg over gjennomsnittet på 13 prosent.

Bare på de tre studieforberedende retningene idrettsfag, musikk, dans, drama og allmenne, økonomiske og administrative fag hadde bortvalget et lavt omfang. Også på studieretning for medier og kommunikasjon, som i

praksis er en studieforberedende retning, fant vi et relativt lavt bortvalg. Til tross for noe fylkesvis variasjon i bortvalget innenfor de enkelte studieretningene, er det de samme studieretninger på tvers av fylkene som har stort og lavt bortvalg. De studieretningsvise forskjellene opprettholdes selv når vi kontrollerer for en rekke andre forhold, for eksempel kjønn, foreldres utdanning, fravær og skoleprestasjoner.

Figur 2. Andel utenfor videregående opplæring tre år etter avsluttet grunnskole, oppdelt etter studieretning. Prosent. N=9162.

ID=idrettsfag, MD=musikk, dans og drama, AF=allmenne, økonomiske og administrative fag, MK=medier og kommunikasjon, EL=elektrofag, FO=formgivningsfag, TB=tekniske byggfag, NA=naturbruk, HS=helse- og sosialfag, SA=salg og service, BY=byggfag, ME=mekaniske fag, HN=hotell- og næringsmiddelfag, KP=kjemi- og prosessfag, TR=trearbeidsfag. (De små retningene KP og TR er utelatt fra figur 2. Ikke-søkere til grunnkurs, tilrettelagte kurs og elever i utlandet er heller ikke inkludert).

Reproduksjon av sosial ulikhet

I prosjektet bruker vi multivariat analyse til å identifisere forhold som har betydning for om ungdommene har valgt bort videregående opplæring midt i det tredje skoleåret (Markussen og Sandberg 2005). I hovedsak viser resul-

tatene at sannsynligheten for å slutte i videregående er større for ungdom som kommer fra hjem hvor støtten for utdanning er liten (bl.a. ser vi at foreldrene har lav utdanning, de er negativt innstilt til skole og utdanning og ungdommene bodde ikke sammen med begge foreldrene sine som 15-åringer). Ungdommene som slutter, identifiserer seg lite med skolen og tilpasser seg ikke skolens verdier (de bruker for eksempel lite tid på lekser, har høyt fravær, svake prestasjoner, atferdsavvik, m.m.), og de har lave utdanningsambisjoner sammenliknet med dem som blir i utdanning. Dette handler om reproduksjon av sosial ulikhet gjennom utdanningssystemet, og både push- og pullfaktorer gjør seg gjeldende.

En tidligere analyse av ungdommenes valg av grunnkurs i videregående avdekket klare sosiale skjjevheter i forhold til valg av studieforbereidende og yrkesfaglige retninger (Markussen 2003). Bortvalget har en liknende sosial slagside.

Tiltak kan settes i verk for de som er i faresonen

Det er et politisk mål at flest mulig ungdom oppnår enten studie- eller yrkeskompetanse. For å oppnå dette bør fylkeskommunene etter vår vurdering forsøke å forebygge bortvalg, og dessuten se nærmere på hva som foregår på de yrkesfaglige studieretningene der bortvalget er høyest. Med kunnskapen fra dette prosjektet lagt til grunn, kan skolene identifisere elever som er i faresonen for å slutte, og sette i verk tiltak for å forsøke å holde på dem. Fravær og prestasjoner på tidligere nivåer i utdanningssystemet er to tydelige varselampene. Elever med mye fravær signaliserer at de ikke finner seg til rette, og økende fravær kan være steg på veien mot å slutte. Svake karakterer er en melding til elevene om at de ikke presterer godt nok, de tilfredsstillers ikke de krav skolen stiller. Elevenes løsning på dette kan være å forlate skolen.

Litteratur

Markussen, E. (2003). *Valg og bortvalg. Om valg av studieretning og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringer i 2002*. Skriftserie 5/2003. Oslo: NIFU STEP.

Markussen, E. og N. Sandberg (2004). *Bortvalg og prestasjoner. Om 9798 ungdommer på Østlandet, deres vei gjennom, ut av, eller ut og inn av videregående opplæring, og om deres prestasjoner et år etter avsluttet grunnskole*. Skriftserie 4/2004. Oslo: NIFU STEP.

Markussen, E. og N. Sandberg (2005). *Stayere, sluttere og returnerte. Om 9756 ungdommer på Østlandet og deres karriere i videregående opplæring frem til midten av det tredje skoleåret*. Skriftserie 6/2005. Oslo: NIFU STEP.